

101781

**Betraktninger med
utgangspunkt
«APRIL 1940. EN
KRIGSDAGBOK»**

Av oberstløytnant, cand.philos. Anton Olstad

Utgangspunkt general Rolstads bok

Generalmajor Leif C. Rolstad har på en mesterlig måte redigert Margaret Reids dagbok fra april 1940 og sine egne nedtegnelser fra felttoget i Sør-Norge sammen til fremstillingen «April 1940. En krigsdagbok» (Gyldendals forlag 1980).

Boken er blitt til i et samarbeide med blant andre professor Arvid S. Kapelrud, som også tjenestegjorde i general Ruges stab i Gudbrandsdalen. Dr.philos. Olav Riste ved Forsvarets krigshistoriske avdeling har gjennomgått manuskriptet. Riste er særlig kjent som spesialist på Nygaardsvoldregjeringens London-tid. Forordet til boken er skrevet av professor Magne Skodvin, vår fremste okkupasjonshistorieforsker. Alt borger for kvalitet!

Det er med en viss — om enn noe uvanlig — bekymring for egen faglig utilstrekkelighet at undertegnede har påtatt seg å anmelde boken. (For Norsk Militært Tidsskrift noe mer enn en bokanmeldelse, en mer omfattende artikkel). Men det er en takknemlig og meget interessant oppgave som jeg — heller ikke uvanlig — vil legge opp på

min egen måte. Ofte langt utenom Rolstads bok, men forhåpentlig vil det plassere den i en større sammenheng.

Margaret Reid

Hvem var Margaret Reid, og hvilken historisk verdi har hennes dagboknedtegnelser? Kaster de nytt lys over 1940-katastrofen?

Margaret Reid var sammen med sin sjef, kaptein Francis Edward Foley, kommet til Oslo fra Berlin 28. august 1939, altså umiddelbart før Hitlers styrker angrep Polen og selve storkrigen begynte. De tilhørte britenes Secret Service.

Det er verdt å legge merke til at Storbritannia tilla Norge så stor etterretningsmessig verdi at man forsterket spesialelementet ved legasjonen i Oslo på denne måten. Margaret Reid var chiffrør. For tjenesten disponerte gruppen en flyttbar radiostasjon. Med stasjonen montert på Høskjør 9. april formidlet den det første tilsagn fra den britiske regjering om støtte til kampen mot tyskerne. Meldingen nådde utenriksminister Koht mens regjeringen ennå var på Hamar.

General Ruge fikk kjennskap

til denne muligheten for samband til Storbritannia. På hans anmodning møtte kaptein Foley, Margaret Reid og gruppen hos general Ruge i hans hovedkvarter i Øyer, med radiostasjonen. Det er antagelig nytt for de fleste. Foleys gruppe fulgte overkommandoen under felttoget i Syd-Norge. Margaret Reids nedtegnelser lå under krigen i en bankboks. Men det har åpenbart vært hennes hensikt at de i en eller annen form skulle gjøres tilgjengelige for almenheten. Og som professor Skodvin sier har hun ikke tenkt på bokhandelen! Hun forteller enkelt og menneskelig om slit og problemer i chiffrørtjenesten, om møtet med den hjelpsomme sivilbefolkningen — og om general Ruge, alt sammen godt skrevet — og godt oversatt.

General Ruge

General Ruge har åpenbart imponert også henne med sin personlighet, «generalen med obersts distinksjoner». Da kampen i Sør-Norge var over, skildrer hun ham slik: Han så sliten og loslitt ut i den halvlange grågrønne vindjakken og skiluen. Han hadde slitte vindtøygamasjer og ridebukser. Jeg visste at

han følte at hans sak var tapt, han var blitt sviktet etter at mange store løfter var blitt gitt ham — ikke av oss personlig, men av ansvarlige representanter for den britiske regjering. Men han var fortsatt den store gentleman — Margaret Reids skildring av de siste aprildager i Åndalsnes og Molde er vel-skrevet inntil det dramatiske i sin nøkternhet. Her eksponeres de trekk i britisk karakter og lynne som alltid har gjort inntrykk, og vært preget av sinnsro og handlekraft også i vanskelige situasjoner.

Margaret Reid bekrefter at general Ruge ikke ville gå ombord i noe skip som skulle forlate Norge — selv om det ad omveier ville bringe ham til Nord-Norge, hvor kampen mot tyskerne skulle fortsette.

Hvorfor general Ruge ikke ble med regjeringen fra Tromsø til England omhandles selvsagt ikke i Reid-Rolstads bok.

Det var kommet strengt påbud fra det britiske admiralitet om at Foleys gruppe ikke måtte falle i fiendens hender. Den ble tatt over til England fra Molde. Med det slutter Margaret Reids innslag i boken, et interessant menneskelig tidsdokument, men kanskje av begrenset historisk verdi. Notatene bare bekrefter britenes uforberedthet på felttog i Norge, men også deres vilje til å hjelpe.

General Rolstads nedtegnelser, som vel er ment å være en slags rammefortelling om Margaret Reids dagbok, er av betydelig interesse, særlig når de sammenholdes med andre beretninger. Det skal her gjøres.

Varslene

Hvorfor kom det tyske angrepet overraskende, etter at de første fartøyene i invasionsflåten hadde vært i sjøen i seks

døgn? Hvilke klare, entydige varsler var det man fikk, og hvordan reagerte ansvarlig myndighet på dem? Overså man dem i alt det andre som kom? Trygve Lie forteller («Leve eller dø») at i felles regjerings- og utenrikskomité-møte formiddagen 8. april hvor den britiske mineleggingen ble drøftet, fortalte utenriksminister Koht at Tyskland trolig ville møte mineleggingen med motiltak, «— og det vil då koma til å vende seg mot Noreg, kanskje over Danmark, eg forutset då at Danmark òg skulle koma i faresonen. Men det er vel ikkje heilt visst at Tyskland treng take den vegen. Det kan òg gå beint med sin flåte til Noreg...

Sa altså Koht 8. april, uten å ta konsekvensene. Lie skriver om samme 8. april-møte: «Vi kjente jo dengang ikke til at norske embedsmenn hadde sendt Utenriksdepartementet en rekke rapporter» (!) Lie forteller at man under møtet hadde lest flere avismeldinger om at en tysk flåte var på vei nordover. Koht holdt ikke det for usannsynlig, men han trodde at det kunne dreie seg om oppmarsj til et sjøslag. Koht visste ikke da at tyskerne så langt som mulig fraktet tropper på krigsskipene. Litt etter klokken tolv, 8. april fortsatt, meldte Hambro: «Admiralstaben har nettopp gjennom forsvarsministeren levert følgende melding, som er kommet fra marinenestaben i København:

— 46 tyske oppsynsfartøyer og 48 (?) armerte trålere har gått gjennom Kattegat, men ikke nådd Skagen — og — armerte trålere passerte Lange — — mellom klokken 6 og 7 imorges,» skriver Lie. Originalmeldingen kom til admiralstaben kl. 10.43 og sa at 43 tyske minesveipere og 48 armerte trålere hadde spredt seg i det nordlige Kattegat, men

ennå ikke var nord for Skagen. «Gneisenau», «Leipzig» og «Emden» hadde passert Langeland mellom kl. 06.00 og kl. 07.00, fulgt av jagere og trålere.» — sa den, noe forskjellig fra Lies versjon.

Ingen koordinerende politisk og militær ledelse

Hvorfor kombinerte man ikke de forskjellige meldingene som kom inn? Var det ingen koordinerende, analyserende ansvarlig fellesinstans på det militære og det politiske plan? Hvem var regjeringens militære rådgivere? Trygve Lie skriver at det på møtet 8. april ikke ble lagt særlig vekt på meldingene. Og at så var det beklagelige tilfelle, er til fulle bekreftet av begivenhetenes senere gang. Stolte man ikke på avsenderne? Forsto man på politisk hold ikke meldingene? Hva gjorde man for å få meldingene bekreftet og verifisert? Det var all mulig grunn til å undersøke dem nærmere. Dagen før, altså 7. april, hadde fru Gudrun Ræder hatt chiffervakt i Utenriksdepartementet.

Om ettermiddagen telefonerte sendemann Scheel fra Berlin følgende chiffer-melding: «Det opplyses fra pålitelig hold om trosspetransport, nevnt i min rapport 611 at 15 à 20 skip på en samlet tonnasje av 150 000 tonn har gått ut fra Stettin med vestlig kurs natt til 5. april. Det opplyses videre at bestemmelsesstedet skulle nås 11. april, stedet ukjent.»

Utenriksminister Koht

Dette var et klart alarmsignal. Fru Ræder ringte den hjem til Koht, som sa at man ikke kunne gjøre noe med meldingen. Var den feil, burde den ikke meddeles videre. Var den sann

kunne man så allikevel ikke stanse den tyske flåten, sa Koht. Han mente at skipene skulle ut i Atlanterhavet. Fru Ræder innvendte at det var troppe transportsartøyer; hun sa at de skulle til Norge. Fru Ræder sendte meldingen til Admiralstaben. Gjenpart ble sendt Forsvarsdepartementet neste dag, 8. april.

Men dukket da ikke meldingen opp i Kohts erindring under møtet om formiddagen 8. april? Har den gjort det, er den blitt fortrent av det store problem man særlig hadde til behandling da, forvirring omkring hvordan man skulle hankses med den britiske minelegging, og hvordan man skulle besvare de britiske og franske noter som Koht hadde fått samme morgen. Det optok alle, selvsagt. Utenriksminister, professor Halvdan Koht var en ener. Og det visste han selv. Han var mer forsker enn praktisk politiker. *Det* så de færreste. Hans store svakhet som politiker og departementssjef og statsråd var at han skulle gjøre alt selv. Han orienterte ikke de som skulle ha vært orientert. Han lukket seg inne og skrev, for å komme ut og gi blendende redogjørelser, — slik han hadde arbeidet og holdt forelesninger på universitetet, der han var det store navn i historie. Etter formiddagsmøtet drar han tilbake til Utenriksdepartementet, for å skrive «utgreiing» til Stortingsmøtet kl. 17.15, fremdeles er det 8. april.

Betegnende — og avslørende — er at da en byråsjef kl. 15.00 kommer inn til ham med en alarmerende melding fra London, nemlig om tysk flåtebevegelse mot Narvik, reagerer han som følger «Frå skanse til skanse»): «Eg var så nedsøkt i arbeidet med utgreiinga om mine-utlegginga, så det var reint med eit krafttak eg fekk rykt meg opp or det og kunne

samle tankane om det som Reusch kom med.»

Generalstabens arbeide

Meldingen ble sendt til Generalstaben, hvor daværende kaptein Rolstad tok imot den. Som vakthavende offiser i generalstaben i de kritiske apriidager har general Rolstad en spesiell bakgrunn for å fortelle om de bevegede hendelser i dagene før 9. april. Når han ikke tar med mer enn han gjør, er det antagelig for å unngå å kritisere. Det hensyn burde han kanskje ha lagt til side.

Når generalstaben har foretatt en samlet situasjonsbedømmelse på grunnlag av alle de meldinger som etter hvert kom, har dens første konklusjon vært at det måtte mobiliseres. Det synes imidlertid ikke å ha vært noen koordinering, noen samkjøring med Admiralstaben. Hvordan skal man ellers kunne forklare at Oscarsborgs kommandant lenge ikke var sikker på om det var tyske eller britiske fartøyer som stevnet inn fjorden?

Rolstad forteller at de viktigste etterretningskilder for generalstaben var meldingene fra admiralstaben og Utenriksdepartementet. Til hjelp var at Kohts personlige sekretær, Henrik Broch, og Rolstad var gamle venner fra Krigsskolen.

Det er alltid lett *etterpå* å si hva som burde ha vært gjort — og når, ikke minst når det gjelder 9. april. Men det har alltid vært slik i historie at det vanskeligste har vært å forstå historien ut fra den tid da tingene skjedde.

Naiv politisk ledelse

Man kan vanskelig vente at etterkrigsgenerasjonen skal

fatte den naivitet som ledende statsmenn behandlet forsvarsspørsmål med. Den alminnelige nordmann trodde at England skulle feie den tyske flåte vekk fra havets overflate, når og hvis det ble nødvendig. Det kan dokumenteres at fremtredende politikere som J. L. Mowinckel, endog C. J. Hambro og utenriksministeren selv, Halvdan Koht, historieprofessoren, kunnskapsfenomenet, også svevde i denne store katastrofale villfarelse. De burde ha visst bedre. En annen ting er selvsagt at enhver som måtte ha den ringeste kjennskap til i hvilken ansvarsløs grad landets regjeringer hadde latt Forsvaret forfalle, neppe ville ha *mot* til å tenke seg hæren brukt i krig.

Tyske soldater: «Underveis til Bergen»!

Da det kom melding om at tyske soldater som var reddet i land til Lillesand og Kristiansand 8. april, sa at de skulle til Bergen for å jage ut engelskmennene, mente Rolstad at nå *måtte* det bli mobilisering. Og tok feil.

Omkring klokken 19.00, under kveldens stortingsmøte ble meldingen opplest av forsvarsministeren. Gabriel Moseid sa da: «For alt vi vet kan vi være blandet opp i krigen før vi forlater denne sal, så alvorlig er situasjonen i øyeblikket, det må vi alle kunne forstå.»

Men han forsto det bare ikke! Trygve Lie bekrefter at da stortingsmøtet var slutt hadde ingen nevnt eller forlangt militære tiltak. Etterpå var det regjeringskonferanse. Marinen skulle få ordre om å ta opp de britiske minene. Minefelt skulle legges ut i Oslofjorden, Oscar Torp tok opp spørsmålet om innkalling av nye styrker i Østfold:

Regjeringskonferanse 8. april om kvelden

Ordet mobilisering ble nevnt, sier Lie. Trygve Lie skriver at ingen i regjeringen på det tidspunkt forsto at krigen allerede var begynt. Heller ikke hadde regjeringen 8. april fått noe råd og vink fra de militære myndigheter om spesielle forholdsregler som burde tas i den aktuelle situasjon, sier han. Allerede 5. april hadde den fått det. En av våre aviser er nok nær sannheten når den som overskrift på en artikkel om regjeringsmøtet 8. april bruker: «Ble virkeligheten snakket ihjel?»

Koht skrev: «Eg greidde like- som ikkje å binde ihop dei einskilde opplysningane eg hadde fått til samanheng og plan.»

Kohts forsvarsskrift

Koht har i et ikke offentliggjort forsvarsskrift, i et brev datert England 29. november 1940, satt bl.a. følgende om regjeringsmøtet 9. april på papiret: «Så drøfte vi spørsmåle om militære tiltak imot mogleg tysk pågang. Fyrst og fremst tala vi da om almen mobilisering. Men forsvarsministeren forklarte for oss at vi etter dei mobiliseringsplanane som galdt, ville det ta tre dagar før dei avdelingane som skulle bli oppsatt kunne vera i stand. Mange av oss lekfolk i regjeringa tykte dette var ——— (her er avskriften uleselig), men vi måtte bøye oss for sakkunnskapen. Derimot sa forsvarsministeren at om vi kalla inn nokre særskilde avdelingar (eg kan ikkje no segja for visst anten det galdt Østfold eller Vestfold eller baa to), så kunne det bli sett i verk på dagen. Og sia vi alle hadde det klart for oss at det var best å ha noko i stand så

fort som råd var, så vart dette vedteki.» Dette skriver Koht vel ni måneder etterpå, dette — og resten av fremstillingen enda mer er preget av at han skriver til sitt forsvar for historiens domstol.

I sin redegjørelse til Stortinget på Hamar 9. april uttalte han følgende om kveldskonferansen 8. april: «Dette regjeringsmøte gjekk frå kvarandre klokka millom 9 og ½ 10 igår kveld og vi hadde då ingen tanke om det som kom til å henda snart etter.» (Stenografisk referat.)

Hvordan reagerte man i Generalstabens på meldingen om de tyske soldatene som påsto at de skulle til Bergen for å jage ut engelskmennene?

Mobilisering og vankunne

Da kommanderende general Laake ble forelagt meldingen, mente han at det dreide seg om skip som var kommet på avveie. Slik kunne det også sees. Rolstad forteller at løytnant Anton B. Nilsen og han var lamslått — dette var ikke til å tro. Om kvelden fikk generalstabens beskjed om at det ikke ble noen mobilisering. Men, så hendte det — Rolstad skriver at klokken 23.23 8. april fikk han melding om at sjøstridskrefter av ukjent (!) nasjonalitet hadde angrepet Ytre Oslofjord festning. Generalstabens varslet forsvarsministeren, uten å få noen avgjørelse om mobilisering. Rolstad varslet kommanderende general, som fra sitt hjem på Strømmen tok drosje inn til Oslo. Tjenestebil hadde han ikke. Han pleide å bruke lokaltoget. Ca. klokken 03.00, skriver Rolstad, kom general Laake inn på adjutantkontoret og meddelte at han nettopp hadde fått regjeringens bemyndigelse til å mobilisere feltavdelingene av

1. til 4. Feltbrigade. «Det kan jo ikke skade å få noe øvelse på de avdelingene også!» sa han, ifølge Rolstad. Kaptein Rolstad og løytnantene Riise-Hansen og Anton B. Nilsen var «stumme av forferdelse over generalens ord». Men general Laake hadde smertelige erfaringer med politikerne. Han hadde i 1933, i forbindelse med innføring av ny hærordning sagt at det var statsmaktenes ansvar å sørge for at fredsbrudd ikke traff oss uforberedt. Det ville ta minst 5 år å få til et brukbart forsvar. Varsel måtte komme minst 5 år før noe skjedde. Kunne utenriksledelsen se fem år frem i tiden? (Høgevoll: «Hvem sviktet?»)

Forsvarsministeren kom inn på generalstabssjefens kontor og ga beskjed om at mobiliseringen skulle være delvis og stille.

Det var ved den anledning generalstabens sjef i ikke ubetinget høviske ordelag skal ha ytret tvil om forsvarsministerens mentale helsetilstand.

Generalmajor Arne Haugan skrev for en tid siden et «Haugansk rett på sak-innlegg» i Morgenbladet om mobiliseringen. Med det burde det kanskje ha vært satt strek for debatten om årsaken til og ansvaret for manglende, for sen og aldeles utilstrekkelig mobilisering. Ansvaret var regjeringens.

Hjelmtveit og mobiliseringen

Tidligere statsråd i 1940-regjeringen, Nils Hjelmtveit, fremsto temmelig sterkt i et TV-program 9. april — nå med påstanden om at regjeringen hadde bestemt alminnelig mobilisering. Alt annet ville ha vært idioti, sa han. Haugans klassiske kommentar, som jeg synes leserne bør ha fornøyelsen av, lød: «Man blir jo klokere

med årene.» Uttrykket alminnelig mobilisering forekommer også i den meldingen som Norsk Telegrambyrå laget etter intervjuet med Koht på Østbanen, før ekstratoget til Hamar skulle gå, om morgenen 9. april: «Til slutt uttalte utenriksministeren at vi får håpe at denne tilstand ikke vil vare altfor lenge, og for øvrig ga han den opplysning at det i natt gikk ut alminnelig mobiliseringsordre.» Hva er «alminnelig mobiliseringsordre»? Begrepsforvirring. I stortingsmøtet på Hamar uttalte Koht at brigadene ble mobilisert. Men det er ikke *alminnelig*, det er *delvis* mobilisering. Undersøkelseskommissjonens rapport sier: «For øvrig ville statsråden og Regjeringen jo når som helst på dagen kunne forvisse seg om at mobiliseringen faktisk ikke skjedde åpenlyst. Kringkastingen, aviser og plakater ble ikke hatt i bruk verken i Oslo eller på Hamar, hva Regjeringen ikke kunne unngå å høre eller se.»

Manglende kunnskaper

Når unntas forsvarsministeren, kjente ikke regjeringsmedlemmene mobiliseringsreglene, til tross for at det var regjeringens ansvar å fastsette de samme regler. Nils Hjelmtveit forteller («Veksttid — Vargtid») at regjeringsmøtet om natten mellom 8. og 9. april ble satt antagelig ved 1.30-tiden. Da innlöp det stadig meldinger. Han hevder at det ble bestemt å mobilisere 1., 2., 3., 4. og 5. divisjon. Påstanden er åpenbart feil. Hans fremstilling virker i det hele som et subjektivt forsvarsskrift og som et forsök på å skyve ansvaret over på forsvarsministeren.

Militære sjefer hadde vært til stede på kveldsmøtet 8. april, men til møtet natten til 9. april

var de ikke innkalt. Forglemmelse? En kjent historiker, som ved en anledning kom inn på mobiliseringsspørsmålet i en samtale med undertegnede, fortalte at Nygaardsvold etterpå gikk rundt bordet til forsvarsministeren og spurte: «Er dette alt vi har?» Ljungberg bekreftet det, ifølge vedkommende. Ljungberg har hevdet at etter at den tyske sendemann, dr. Bräuer, om morgenen hadde fått de tyske krav avvist, ringe Ljungberg til generalstaben og ga ordre om alminnelig mobilisering. Ingen har villet gå god for dette. Det synes rimelig, at når generalstabssjefen allerede 5. april ville ha mobilisering, var generalstaben den 9. april innstilt på alminnelig og åpen mobilisering. En slik ordre ville derfor neppe blitt overhört.

Regjeringen bröt opp for å forlate Oslo da møtet var slutt og de tyske krav avvist. Den stille mobilisering som forsvarsministeren om natten på regjeringens vegne ga generalstaben ordre om, brev i posten til hver enkelt, eventuelt telegram «var ikke lenger mulig» skriver Rølstad. «Bare en øyeblikkelig "alminnelig mobilisering" kunngjort over kringkastingen m.v. kunne nå redde stumpene.»

Generalstabens oberstløytnant Ole Berg gjorde ca. kl. 12.00 et forsök på å få sendt meldingen ut over kringkastingen. Det mislyktes på grunn av en misforståelse i overleveringen.

Kringkastingen

Straks før stortingsmøtet skulle holdes på Hamar kl. 12.15 hadde Hjelmtveit en telefonsamtale med kringkastingen i Oslo. Ifølge ham hadde det allerede da meldt seg en tysk offiser der, «antagelig gjaldt det overtagelsen av kringkastingen».

Men det var først kl. 17.30 at tyskerne kom dit. Hvorfor brukte ikke regjeringen kringkastingen i Oslo? spørsmålet om å ødelegge stasjonen ble berört i samtalen, men man ble enige om at det var for sent. Hamarkringkasteren fikk ordre om å bryte relesendingen med Oslo, og virket senere som regjeringens stasjon. Men det var først den 11. april klokken 0210 at regjeringen benyttet seg av den til en erklärning. Hjelmtveit peker på at Toralv Øksnevad i løpet av natten til 9. april hadde ringt til generalstaben og sagt at kringkastingen ble holdt åpen hele natten for det tilfelle at de militære myndigheter ville benytte den. «Hertil ble det svart at generalstaben ikke hadde noen interesse av dette,» skriver Hjelmtveit polemisk. Hjelmtveits kritikk kommenteres slik av Undersøkelseskommissjonen: «Denne kritikk er uberettiget all den stund generalstaben fikk beskjed om stille mobilisering.» Major O. H. Langeland sier («Dømmer ikke») — «Det var denne sene mobiliseringen som medførte at alle våre kampsjanser allerede på forhånd var ødelagt. Regjeringen alene har ansvaret.»

Straffbar skjodesløshet

«For det fins ingen undskyldning av noen art for denne grenseløse mangel på handlekraft. — I mange dager hadde det gått rykter om angrep på Norge. Men minene ble ikke lagt ut. Dette burde dog være staffbar skjodesløshet.»

Mange var i villrede. Hvorfor ikke også regjeringen? Den har ikke hatt det greit. Men hvilke muligheter hadde en hærledelse uten hær og med fienden allerede i de viktigste byer, og med regjeringen over alle hauger?

På historiens scene

Kohts ord til dr. Bräuer, etter at de tyske krav var blitt avvist og dr. Bräuer hadde sagt at da ble det kamp, «og ikke noe kan redde dere» var at «der Kampf ist schon im Gange». Det er undertegnedes respektløse påstand at her avleverte stilisten, mønsterforeleseren, historikeren en replikk på historiens scene, uten å tenke på innholdet. For regjeringen prøvde å unngå krigen, selv etter at «Blücher» var blitt senket.

Håp om forhandling

Oberst Jørgen Jensen, da sjef for Opland Dragonregiment nr. 2, skriver i Aftenposten 28. april 1947 bl.a.: «Nei, hr. stortingsmann Nygaardsvold, mobilisering alene, betyr ikke at det skal kjempes. Om så var behøvd vel ikke Regjeringen å ha overveid og underhandle de første dagene etter at ordren om mobilisering var gitt. Og hvorfor kom der ingen ordre om å kjempe? Jo, fordi Regjeringen selv ikke var klar over hva den ville. På anmodning av Dem var jeg til stede i et statsråd som ble holdt i Hamar den 9. april etter at ordren om mobilisering var gitt. Men i dette statsråd, hvor også en del stortingsmenn var til stede, sto meldingene mot hverandre. En del statsråder ville kjempe, en del, både medlemmer av Regjeringen og Storting, var mot kamp, de fleste var høyst tvilrådige og nedstemte. Regjeringen forlot Hamar uten at noen bestemmelse var tatt.»

Regjeringens ærendsvein

Politimester Kristian Welhaven har (Aftenposten 27. april 1965) forklart: «Senere utover

Oberst Birger Christian Eriksen kommandant på Oscarsborg 9. april 1940.

dagen og aftenen den 9. april hadde jeg gjentatte ganger telefonisk forbindelse med regjeringen på Hamar og Elverum — først hadde jeg i oppdrag å overbringe en henstilling fra regjeringen om innstillingen av fiendtlighetene inntil de norske statsmakter hadde tilendebragt sine overveielser.»

Regjeringen ønsket å forhandle, forståelig nok. Om kvelden 9. april sendte regjeringen et telegram til ekspedisjonssjef Johannessen i Utenriksdepartementet om at regjeringen ville forelegge spørsmålet om underhandling med tyske myndigheter om en fredelig ordning, for Stortinget. (Stortingsdokument nr. 2.1945.) Til slutt heter det: «Forutsetter i mellomtiden stansing kamp.» Dette skulle overbringes dr. Bräuer. Senere ble man enige om at dr. Bräuer skulle komme til forhandlinger på Elverum 10. april kl. 11.00. (På grunn av føreforholdene ble han forsinket.)

Rolstad bekrefter på flere steder i sin bok at regjeringen ikke hadde bestemt seg for å ta krig.

Protest mot tysk fremrykning

«Operasjonsavdelingen under oberstløytnant Ragnvald Roscher Nielsen, var hindret i arbeidet, i og med instruksjoner fra Regjeringen om at våre avdelinger bare skulle fremføre protester mot tysk fremrykning og kun slåss i selvforsvar hvis de ble angrepet.» En gang til: — protestere mot tysk fremrykning.

Stoppe med makt

Kommandanten på Oscarsborg, oberst Birger Christian Eriksen hadde fulgt en ordre som var gitt av generalmajor Chr. T. Holtfodt under den første verdenskrig og som ennå gjaldt. Fremmede krigsskip som ikke stopper ved varsel-skudd skal stoppes med makt. Det står ikke noe i Holtfodts ordre om at kommandanten på forhånd må være offisielt underrettet om at Norge er i krig. Klokken 04.21 åpner han ild. Den tyske krigsmarines nyeste krysser, med 2400 mann og 40 kanoner senkes. Resten av eskadren snur.

Kommandanten spurte ikke i Oslo før han skjøt. Men om han hadde gjort det, hvilket svar hadde han fått? Kommando-messig sto festningen under Sjøforsvaret. Ville admiralstaben ha spurt regjeringen? Intet ansvarlig regjeringsmedlem hadde uttalt at landet var i krig og at norske styrker skulle slåss.

Oberst Hans Hiorth, sjefen for Østoppland infanteriregiment nr. 5, på Elverum, hadde plassert en avdeling på Midtskogen for å sikre mobiliseringen på

Terningmoen. Styrken fikk ordre om å stanse den tyske kolonne som var meldt underveis til Elverum. Det gjorde den!

Ro og orden

Men politimesteren på Elverum, ansvarlig for ro og orden, ringte til Koht som da var på Folkehøyskolen på Elverum. Han traff Kohts sekretær H. A. Broch. Politimesteren mente å ha forstått det slik at det ikke var sikkert at man kunne holde stillingen på Midtskogen. Han spurte om det ikke var hensiktsløst å fortsette kampen og unyttig la flyte norsk blod. Koht svarte, gjennom Broch, at hvis de militære mente at de ikke kunne holde stillingen, fikk kampen avblåses.

En stund etter ringte oberst Ruge og fikk tale med Koht personlig. Politimesteren hadde ringt til Ruge for angivelig å overbringe en ordre fra utenriksministeren om at en ikke skulle skyte. Ifølge Kohts fremstilling sa Ruge at man burde slåss så lenge som mulig, «og

samtalen slutta — det har Ruge fortalt meg — med at eg sa eg var glad for å finne ein som hadde vilje til å slåss». («Frå Skanse til Skanse».)

Da var kampen på Midtskogen avgjort. Den 10. april forklarte general Laake på Rena justisminister Terje Wold at kapitulasjon eller forhandlinger var eneste mulighet etter at forsvaret var blitt forsømt i en årrekke, den bitre deprimerende sannhet.

Ruge inn på scenen

Regjeringen avløste ham med Otto Ruge. Om kvelden ble det holdt en drøftelse i Generalstabens under general Laakes ledelse. «Det ble klarlagt at det ennå ikke — snart to døgn etter at invasjonen begynte — var gitt "tillatelse" til at Hærens avdelinger kunne slåss», skriver Rolstad.

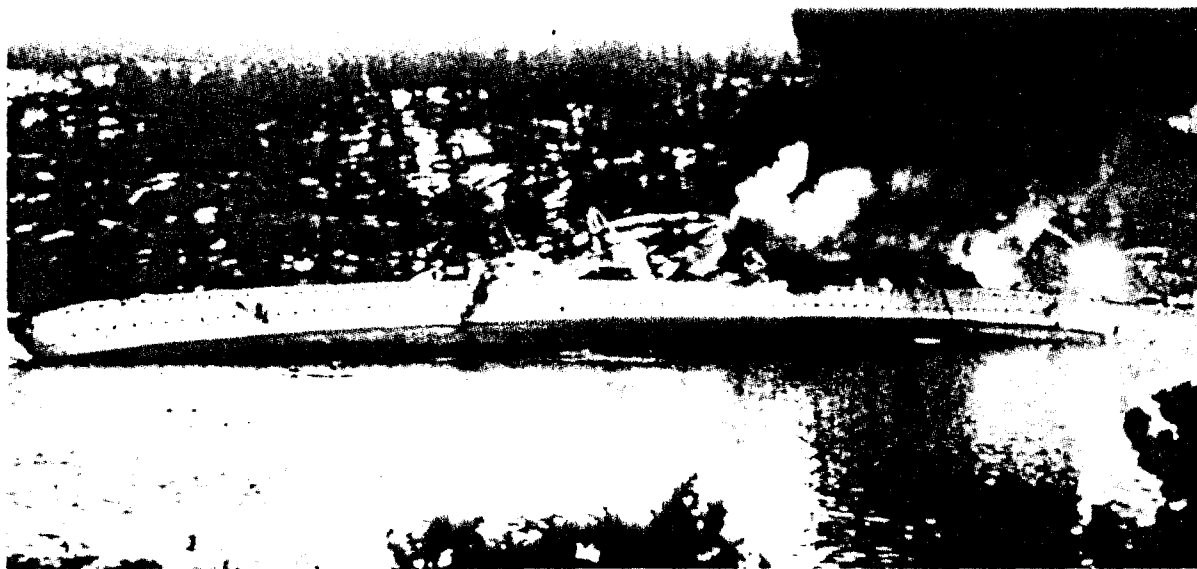
Henrik Broch, Kohts sekretær, hadde fortalt Rolstad at utenriksministeren var engstelig «for at forhandlingene skulle kullkastes hvis norske kamp-

handling tok overhånd». Det må innrømmes at det er forbauende at forvirringen hos den alminnelige mann ikke var større, når ledelsen synes å være så tafatt.

Det er nesten noe patetisk over Rolstads beskrivelse av Generalstabens overgang til Hærens overkommando på flyttefot. Så dårlig sto det til at staben som skulle lede landets forsvaret, ikke engang hadde det nødvendige samband. For Regjeringen, Stortinget, Forsvaret ble 1940 en erfaring i utilstrekkelighet.

Her er ikke plass til å komme inn på hvorfor det var slik. Etterpå kom anklagene og bebreidelsene fra dem hendelsene var særlig hensynsløse med.

Blant dem krigen i Norge ble katastrofe for var sjefen for Forsvarets Flyskole på Kjeller, rittmester Harald Normann. Han ble i april arrestert som mulig landssviker og strevde et langt liv før han fikk oppreisning. I sin bok «Uheldig generalstab» retter han til dels meget sterk kritikk, særlig da mot Hærens ledelse, Hærens over-

«Blücher» sank ved Askholmene. Ca. 1000 mann omkom.

kommando, som generalstaben på feltfot het.

Kritikk av overkommandoen

Han skriver: «Hva denne kommando presterte var slik at det skal godt gjøres å finne slettere militær ledelse i europeisk krigshistorie.» Litt av en påstand, fra et bittert sinn. Med det uttrykkelige forbehold kan hans uttalelser betraktes, og i forhold til Rolstads nedtegnelser har Normanns synspunkter interesse. Det første han kritiserer er at staben flyttet fra Akershus til Slemdal hotell, som var overfylt på forhånd. Rolstad forteller at lokalene ble gjort sambandsmessig klare med felttelefoner klokken 06.00. Det ble morgen og fullt dagslys. Utpå formiddagen ble det sluppet to bomber ved havnen. Den ene syntes å falle i sjøen. Men den andre falt nær Dronningens batteri på øvre voll på Festningen, og skremte hestene i Skoleeskadronens rekrutt-tropp som gjorde seg klar til å ri til Gardermoen, slik at hestene — uten ryttere — galopperte i panikk innover festningsplassen. Det forlyder at det også falt en bombe i nærheten av Tørtberg, muligens senere på dagen.

Flyene som kretset over byen hadde Fornebu som mål. Rolstad sier at Slemdal ikke var noe blivende sted for HOK under disse forhold. Og det har han rett i. HOK dro til Eidsvoll.

Tyske fly på Fornebu

I forbindelse med skrifter til hærjubileet lyktes det meg å få forbindelse med den første tyske troppssjef som landet på Fornebu. Flyene var dirigert tilbake til Tyskland, men ikke alle fikk ordren. Slikt hender altså ikke bare hos Ola.

Troppssjef Werner Dornfeldt skriver i et brev 13. januar 1978 (i oversettelse): «Jeg landet den 9. april 1940 med to lag av 1. tropp av 5. kompani i Infanteriregiment nr. 324 (kompanisjef kaptein Gottschalk) på Fornebu flyplass ved Oslo. Et lag (lagfører) Wagner drev unna betjeningen ved et norsk maskingevær som hadde beskyttet oss, og tok det og ammunisjonen. Etter at flere JU 52 med folk fra 2. bataljon av IR 324 (bataljonsjef kaptein von Hülsen) og deretter også fra regimentstaben (oberst Nickelmann) hadde landet, marsjerte vi til fots innover til Oslo.»

Regimentsadjutanten, Otto Nessenheim skriver i et brev av 11. februar 1978: «Natt til 9. april ble IR 324 transportert til Neumünster for derfra å bli satt inn luftveien (JU 52) til Norge. Oppdrag fra hærledelsen var å be-

sette Oslo (uten blodsutgydelse), internere den kongelige familie med det mål å få til en fredelig besettelse av Norge. Den kongelige familie var kommet seg unna, derfor slo ikke dette til. Regimentssjefen og jeg — vi fløy i hver vår adskilte transport — hadde begge de samme fotografier med oss. Først da vi var i luften fikk regimentet orientering om oppdraget. Samtidig ble meddelt at fallskjermjegerne som var sendt i forveien, på grunn av tåke på bakken, ikke hadde kunnet ta Fornebu flyplass. Følgelig var våre de første fly. Vi gikk lavt for å unngå britiske jagere, og trakk på oss luftvernild. På Fornebu sprang alle ut av flyene, som så straks tok av igjen. Fra høydene ved flyplassen ble det skutt mot oss. Vi hadde tap. Da to kompanier var landet, besluttet regimentssje-

A.Asbjørnsens

Tobaksfabrik

4601 Kristiansand S.

VI KAN FLYTTING

Flytting og møbeltransport — vår erfaring kommer Dem tilgode.

Pakking - Transport - Assurans - Lagring - Inn og Utland

FLYTTESPECIALISTEN

Gjøavn. 3 A, 1472 Fjellhamar, tlf. (02) 70 55 39.

fen, oberst Nickelmann, å besette Akershus festning så fort som mulig.

Fordi "Blücher" ikke nådde sitt mål — divisjonssjefen (general Engelbrecht, sjef 163 Infanteridivisjon, artikkelforf. anm.) var ombord der — måtte regimentsstaben selv skaffe kvarter og transport. Da general Engelbrecht var kommet (med føttene nødtørfing omviklet) ble det holdt en situasjonskonferanse ved regimentsstaben. "Blüchers" sjef og Quisling var til stede.»

Fallskjermjegerne

Fra Bund Deutscher Fallschirmjäger har jeg i brev av 3. april 1978 fått en livfull beretning. Av den følgende bruddstykker: «Vi kretser over Oslo og venter på vår avdeling. Vi kan ikke se noen fly. Vi er litt rådløse for vi er bare tre fly som har med bataljonsstaben, og er som stab selvsagt bare lett bevæpnet. Men nå sender luftvernsskyts og maskingevær de første kulene opp til oss. De skyter for kort. Men like etter har et maskingevær funnet vårt fly, og skudd går gjennom flyet. Piloten tar flyet ned. Førstemann, en sanitetskorporal, står allerede i døren, klar til å hoppe og venter på signalet. Flyet går stadig lavere. Skytteren tømmer magasin etter magasin. Vi står ennå ved flyene og forstår ikke at vi er landet, da en maskingeværssalve fra nordmennene får oss tilbake til virkeligheten og i dekning.»

Denne styrken var på to offiserer og nitten mann. Etter et par timer kom den tyske sendemann til Norge, dr. Bräuer, og med ham også flyvåpenattasjen, kaptein Spiller, i to biler til Fornebu. I to lastebiler som de har kapret, drar sytten av fallskjermjegerne innover mot

Oslo, og til Slottet. Men Kongen var ikke lenger der.

Litt over midnatt blir en styrke på ca. 100 fallskjermjegerer under bataljonssjefen, kaptein Walter, men loset av kaptein Spiller, stanset av nordmennene ved Midtskogen. Spiller blir dødelig såret. Kaptein Walter fikk Jernkorsets Ridderkors. Han falt på Østfronten.

Midtskogen

Avdelingen hadde kjørt femten mil uten å bli stoppet. Og da de ble det, var det ikke med regjeringens vilje og på regjeringens ordre, men fordi en regimentssjef ville beskytte sine avdelingers mobilisering. Oberst Ruge gjorde det klart for avdelingene at det var av historisk betydning å beskytte Kongen og regjeringen ved å stanse tyskerne på Midtskogen. Hvor var HOK på det tidspunktet? På Slemdal fikk den ikke utrettet noe, og det var, som rittmester Normann sier, ingen hær å føre kommando over på det tidspunkt heller.

Etterglemt hærsjef

Da kommanderende general, i sivil, kom etter til Slemdal, betalte han drosjen og sendte den avgårde, før han oppdaget at staben var reist. Regnet de ikke sjefen så viktig at de fant det nødvendig å sette igjen en veiviser? Den aldrende og litt korpulente general — som Normann beskriver ham — gikk til nærmeste stasjon på Holmenkollbanen. Fra Majorstuen går han til Østbanen. Han har ikke funnet noen drosje. Han tok toget nordover.

Kaptein Rolstad har fra klokken 13.11 til klokken 19.20 notert inngående meldinger til HOK

på Eidsvoll. Meldingen kl. 19.20 går ut på at det 5 minutter tidligere passerte 4 busser med tyske soldater på vei nordover. (Melding kl. 15.00 sier at kommanderende general er på Jessheim.) HOK reiste da over Kongsvinger til Elverum. En time over midnatt kom kolonnen til Hotell Central på Elverum. Kommanderende general og generalstabssjefen var kommet en time tidligere.

Rolstad skriver: «Ved innpasseringen til Elverum ble den stjerneklare vesthimmelen stadig opplyst av sporlysskudd fra mitraljøser og tyske lysraketter samt store branner — —» (Midtskogen).

Lærdommer

Rittmester Normann mener å påvise at slik tyskernes situasjon var 9. april, med «Blücher» senket, angrepet på Kristiansand avvist i første omgang, redusert og tilfeldig styrke landsatt på Fornebu, ville man med en øyeblikkelig fast holdning fra regjeringen og overkommandoen ha kunnet tilføye tyskerne et nederlag. Hans fremstilling i «Uheldig generalstab» er vel verd å lese.

General Rolstads bok hadde kanskje fortjent en bedre omtale enn å bli brukt som utgangspunkt for de sammenholdende betraktninger som her er gjort. Den inneholder mye mer enn det som her er omtalt og er utvilsomt av stor historisk, politisk og militær verdi.

En annen generalstabsoffiser, generalmajor John Høgevold har i «Hvem sviktet?» vesentlig behandlet 9. aprils politiske forhistorie. Det er ingen snill fremstilling, men i høy grad interessant og engasjerende. General Rolstad fører en forsiktigere penn. Noe av det mest fortjensfulle politisk sett ved hans

bok er at han trekker frem regjeringens ubesluttksomhet de første dager. Det er først etter Kongens NEI til å ta en regjering Quisling den 10. april 1940 at regjeringen beslutter seg til at tyskerne må søkes stanset, og Norge egentlig er i en krig regjeringen har måttet erkjenne, og ta. Ting som ellers ser helt skrullede ut, at kommanderende general må traske (sivil) gjennom byen for å finne igjen sin stab, at Oslos politimester sender ryttere ut for å eskortere avdelinger av det tyske IR 324 inn over Karl Johans gate, som et annet 17. mai-tog, og folk står på gatene og glaner, at hundre fallskjermjegere kan kjøre 15 mil inn i fremmed område uten å bli stanset, er da lettere å forstå.

Man har skjøvet ubehagelighetene unna. Man har «trodd på fred som i tross», som Øverland

sa. Man har valgt partifolk eller folk som var greie å samarbeide med som toppsjefer. Og de som fremmet krav om et bedre forsvar ble etter hvert som avslag og nedskjæringer kom, så barbert for illusjoner og tiltaksløst at de ble politiske evnukker. Så sitter vi igjen med et forsvar som var så «nedbygget» at det egentlig var ansvaretsløs gjerning å stille det opp mot verdens sterkeste og mest brutale krigsmakt.

Vi har en utenriksminister som vet alt om historie, men som ikke kan bruke det til å forstå den historie som er i ferd med å skje. Han forklarte 6. april Stortinget at de tyske rekognoseringsfly som hadde vært over norsk område ikke tjente noe krigsformål.

De som var med i 1940 vil med en viss bitterhet huske at for mange sivile var krigen noe

som de militære fikk stelle med, og som egentlig ikke angikk dem. Etter at kamphandlinger hadde funnet sted hendte det at de sivile gikk over området, så på ødelagt materiell, blod i snøen og lik som ikke var bragt unna, som om det dreide seg om en slags trafikkulykke. Men vi er vel nå bedre mentalt forberedt om noe skulle skje.

Generalmajor Rolstads bok, er tross stoffmengden, meget letlest. Hans neste bok burde være en kritisk og personlig analyse av hvordan man best kan koordinere forsvarsgrenenes og den politiske ledelses virksomhet i krig om det igjen, mot formodning, må improviseres.

Kjenner alle regjeringsmedlemmer og stortingsrepresentanter «plakaten på veggen»?

Har de deltatt i noen øvelse «Krigsutbrudd»? ■

Frank Bjerkholt

Vietnam – det store bedraget

Hft. 80.00

Hvem hadde rett? De som støttet USA under Vietnam-krigen tar flyktningstrømmen og invasjonen i Kambodsja som beviser for at tiden har gitt dem rett. Denne boken bygger på nord-vietnamesiske dokumenter og gir en helt ny forståelse av krigen.

51

GYLDENDAL NORSK FORLAG
Bokhandelen har boken